

ДИМНІЧ О. В.

старший викладач

ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

d_olga79@mail.ru

СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ГРОМАДЯН НА СТРАХОВИХ ЗАСАДАХ В ПРОМИСЛОВО РОЗВИНЕНИХ КРАЇНАХ

Стаття присвячена аналізу становлення та розвитку соціального страхування в промислово розвинених країнах світу. Склад і структура системи соціального страхування кожної країни багато в чому визначаються соціально-історичними передумовами його виникнення. В основі побудови системи соціального страхування кожної країни лежить її власний соціально-економічний досвід, ступінь економічного розвитку, величина валового внутрішнього продукту. Вивчення досвіду провідних країн світу є важливим для нашої країни з огляду на необхідність розбудови ефективної національної системи соціального страхування.

Ключові слова: соціальний захист, соціальне страхування, страхування від нещасних випадків, пенсійне страхування, медичне страхування, страхування безробіття, Міжнародна організація праці, модель соціальної держави.

ДЫМНИЧ О. В.

старший преподаватель

ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана»

d_olga79@mail.ru

СТАНОВЛЕНИЕ СИСТЕМ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ ГРАЖДАН НА СТРАХОВЫХ ПРИНЦИПАХ В ПРОМЫШЛЕННО РАЗВИТЫХ СТРАНАХ

Статья посвящена анализу становления и развития социального страхования в промышленно развитых странах мира. Структура системы социального страхования каждой страны во многом определяется социально-историческими традициями его появления. В основе построения системы социального страхования каждой страны лежит ее собственный социально-экономический опыт, степень экономического развития, величина валового внутреннего продукта. Изучение опыта ведущих стран мира является важным для Украины в связи с необходимостью создания эффективной национальной системы социального страхования.

Ключевые слова: социальная защита, социальное страхование, страхование от несчастных случаев, пенсионное страхование, медицинское страхование, страхование на случай безработицы, Международная организация труда, модель социального государства.

DYMNICH O. V.

senior lecturer

SHEE "Kyiv National Vadym Hetman Economic University"

d_olga79@mail.ru

FORMATION OF CITIZENS' SOCIAL PROTECTION BASED ON INSURANCE PRINCIPLES IN INDUSTRIALIZED COUNTRIES

This article analyzes the formation and development of social security in industrialized countries. Composition and structure of the social insurance system in each country is largely determined by the socio-historical conditions of its beginning. At the heart of building a social insurance system in each country is its own socio-economic background, the degree of economic development, the value of gross domestic product. Studying the experience of leading countries is important for our country because of the need to develop an effective national system of social insurance.

Keywords: social security, social insurance, accident insurance, pension insurance, medical insurance, unemployment insurance, the International Labour Organization, the model of the welfare state.

Постановка проблеми. Соціальний захист непрацездатного населення є неодмінною умовою існування сучасного суспільства. Однією з важливих гарантій реалізації права громадян України на соціальний захист є загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Соціальне страхування як інститут ринкової економіки організоване по-різному

у різних країнах світу. Склад і структура системи соціального страхування кожної країни багато в чому визначається соціально-історичними передумовами його виникнення. В основі побудови системи соціального страхування кожної країни лежить її власний соціально-економічний досвід, ступінь економічного розвитку, величина валового внутрішнього продукту. Вивчення досвіду провідних країн світу є надзвичайно важливим для нашої країни з огляду на необхідність розбудови ефективної національної системи соціального страхування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми становлення та розвитку соціального страхування дістали свого висвітлення в роботах багатьох вітчизняних учених, серед яких О.Є. Губар, Н.М. Внукова, В.І. Грушко, Б.О. Зайчук, О.Р. Романенко, Н.В. Ткаченко, С.І. Юрій та інші. Однак можливості використання Україною досвіду інших країн світу в розбудові власної системи соціального страхування потребують свого додаткового дослідження.

Метою даної статті є висвітлення становлення та розвитку в історичному аспекті систем соціального захисту громадян на страхових засадах в промислово розвинених країнах світу.

Виклад основного матеріалу. Соціальний захист громадян є важливою складовою соціально-економічної політики держави. Він має бути побудований на принципах соціальної справедливості, виходячи з економічних можливостей держави.

Вперше соціальне страхування на обов'язкових (законодавчо визначених) засадах було запроваджене у Німеччині наприкінці XIX століття урядом канцлера Бісмарка. Досвід цієї країни використали більшою або меншою мірою усі інші розвинені західноєвропейські країни у розбудові власних систем соціального страхування.

«Ключовою передумовою виникнення соціального страхування на етапі крупного машинного виробництва стала матеріальна залежність найманих працівників від єдиного джерела їхніх доходів – заробітної плати», – як справедливо зазначає російський учений В.Д. Роїк [1, с.16]. Ця думка знаходить своє підтвердження в працях вітчизняних науковців. Зокрема, О.О. Гаманкова наголошує: «З розвитком капіталізму в Європі сформувався клас найманих працівників, відчужених від власності на засоби виробництва, єдиним джерелом доходу яких слугувала заробітна плата. Цей клас... мав бути захищений на випадок втрати працездатності, яка неминуче вела за собою зубожіння робітничих родин і соціальні катаклізми. Під тиском профспілкового руху майже одночасно в цей період у розвинених країнах світу під егідою держави починають створюватися системи соціального страхування робітників. Тут... страхові відносини позбавлені ринкового характеру, вони набули форми соціального захисту» [2, с.19].

Соціальне страхування передусім мало вирішити проблему матеріального забезпечення найманих працівників та їх сімей у зв'язку з втратою працездатності та доходів через виробничий травматизм. «Бурхливе зростання промисловості і транспорту, притаманне другій половині XIX століття, призвело до появи низки постійних техногенних джерел підвищеної небезпеки, що загострювало проблему захисту найманих працівників від нещасних випадків на виробництві» [2, с.19]. Тому першими законами у сфері соціального страхування практично в усіх розвинених країнах світу стали закони щодо страхування від нещасних випадків на виробництві (Німеччина – 1884 р., Великобританія – 1887 р., Франція, Італія – 1898 р., Іспанія – 1900 р., Швеція – 1901 р., Росія – 1912 р.). Наступним кроком розвитку національних систем соціального страхування в цьому напрямку у більшості країн стало запровадження страхування найманих працівників на випадок хвороби (Німеччина – 1883 р., Швеція – 1910 р., Великобританія – 1911 р., Італія – 1928 р., Франція – 1930 р., Іспанія – 1931 р.), оскільки перша ланка соціального страхування (страхування від нещасних випадків) не до кінця вирішувала проблему матеріального забезпечення працюючого населення, так як втрата працездатності могла бути наслідком не тільки виробничого травматизму, а й інших хвороб.

Паралельно з соціальним захистом працюючого і працездатного населення розвивалася

система пенсійного страхування непрацездатного населення. Закони про пенсійне забезпечення були прийняті у Німеччині – у 1889 р., Франції – у 1905 р., Великобританії – у 1908 р., Швеції – у 1913 р., Італії – у 1919 р., Іспанії – у 1921 р.).

Дещо пізніше у більшості країн з'явилося страхування на випадок безробіття (Великобританія – 1911 р., Італія – 1919 р., Німеччина – 1927 р., Іспанія – 1932 р., Швеція – 1934 р., Франція – 1959 р.). Вважається, що поштовхом для створення в системі соціального страхування цієї нової ланки стала Велика депресія 1929–1932 років. Таким чином, у першій третині двадцятого століття у більшості розвинених європейських країн сформувалися побудовані переважно на страхових принципах власні системи соціального захисту громадян, які включали такі ланки:

- страхування від нещасних випадків на виробництві;
- страхування на випадок хвороби;
- страхування пенсій;
- страхування на випадок безробіття.

Системи соціального страхування у провідних північноамериканських країнах – США та Канаді – з історичних і соціально-економічних причин були створені дещо пізніше і не включали такої ланки, як страхування на випадок хвороби. Закони про страхування від нещасних випадків були прийняті в обох цих країнах у 1930 році. Пенсійне забезпечення Канада запровадила у 1927 р., а США – у 1935 р., страхування на випадок безробіття стало здійснюватися у США з 1935р., а у Канаді – з 1940 р. Страхування на випадок хвороби як ланка системи соціального страхування з'явилося у Канаді лише у 1971 р., а в США його не існує й дотепер. Практично вся страхова медицина у США приватна.

Хронологію запровадження загальнодержавних соціальних програм в деяких розвинених країнах наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Хронологія запровадження державних соціальних програм у деяких розвинених країнах світу [3, с.220]

Країна	Страхування від нещасних випадків	Медичне страхування	Пенсійне страхування	Страхування безробіття
Австралія	1902	1948	1908	1944
Бельгія	1903	1894	1900	1920
Німеччина	1884	1883	1889	1927
Данія	1898	1892	1891	1907
Фінляндія	1895	1963	1937	1917
Франція	1898	1928	1910	1905
Греція	1914	1922	1934	1945
Великобританія	1897	1911	1908	1911
Ірландія	1897	1911	1911	1911
Іспанія	1925	1936	1909	1936
Італія	1898	1943	1919	1919
Японія	1911	1927	1941	1947
Канада	1930	1977	1927	1940
Люксембург	1902	1901	1911	1921
Нова Зеландія	1908	1938	1898	1930
Нідерланди	1901	1931	1919	1916
Норвегія	1887	1909	1936	1906
Австрія	1913	1888	1907	1920
Португалія	1901	1935	1935	1975
Швеція	1918	1891	1913	1934
Швейцарія	1990	1911	1946	1982
США	1905	1965	1935	1935

Подальший розвиток систем соціального страхування переважної більшості країн світу відбувався багато в чому під впливом Міжнародної організації праці (МОП). Заснована у

1919 р. в рамках Версальського договору, ця організація починаючи з 30-х років ХХ століття прийняла ряд основоположних конвенцій і рекомендацій, що сприяли створенню у провідних європейських країнах цілісних систем соціального захисту населення, які поєднували в собі соціальне страхування і соціальне забезпечення всіх категорій громадян у взаємозв'язку і взаємодії з такими напрямками соціальної політики держав як охорона здоров'я, освіта, зайнятість.

Так, у 1944 р. було прийнято Рекомендацію №67 «Про забезпечення доходу» і Рекомендацію №69 «Про медичне обслуговування», якими визначалася необхідність надання державами соціальних гарантій не тільки певним категоріям громадян, а всім громадянам на випадок усіх непередбачуваних обставин, загрозливих для здоров'я людей та їхнього матеріального становища. У 1952 р. було прийнято Конвенцію № 102 «Щодо мінімальних норм соціального забезпечення» (в якій визначені основні види соціального захисту, певні рекомендації щодо їх складу та рівня, окреслені категорії населення, на які мають поширюватися окремі види соціального захисту) та Конвенцію №103 і Рекомендацію №95 «Щодо охорони материнства». У 1962 році побачила світ Конвенція №118 «Про рівні права в галузі соціального забезпечення», у 1964 р. – Конвенція №121 і Рекомендація №121 «Про допомогу у випадку виробничого травматизму і професійних захворювань», у 1967 р. – Конвенція №128 і Рекомендація №131 «Щодо допомоги у зв'язку з інвалідністю, старістю і втратою годувальника», у 1968 р. – Конвенція №130 і Рекомендація №134 «Щодо медичної допомоги та допомоги у зв'язку з захворюванням», у 1983 р. – Рекомендація «Щодо збереження прав у галузі соціального забезпечення» та інші рекомендації та конвенції, які сприяли розвитку та удосконаленню систем соціального страхування в країнах світу [4].

МОП вперше запровадила поняття «соціальний захист», розглядаючи його як єдину систему, що об'єднує соціальне страхування та соціальну допомогу; визначила дев'ять основних елементів (ланок) цієї системи:

- медична допомога;
- допомога у зв'язку з хворобою;
- допомога у зв'язку з безробіттям;
- допомога у зв'язку зі старістю;
- допомога у зв'язку з нещасним випадком на виробництві;
- допомога сім'ям;
- допомога у зв'язку з вагітністю та пологами;
- допомога у зв'язку з інвалідністю;
- допомога у зв'язку з втратою годувальника.

У теперішній час переважна більшість європейських країн мають системи соціального захисту своїх громадян, що включають перелічені види соціального захисту. І в цьому вони схожі. Але національні системи соціального захисту дуже різняться між собою з огляду на джерела фінансування соціального захисту, пріоритетні напрямки соціальної політики держав, рівень матеріальної допомоги, взаємодію приватного і державного секторів у галузі соціального страхування.

Ці системи є достатньо динамічними, вони знаходяться у постійному розвитку. Подальша розбудова цих систем визначається загальноекономічним розвитком окремих країн, їх фінансовими можливостями, демографічною ситуацією та відбувається у відповідності з демократичними нормами соціальної політики конкретних держав.

Уяву про найбільш помітні розходження в підходах до соціального захисту, що існують у світі, дає класифікація Г. Еспінг-Андерсена [5], що отримала у світі широке визнання. Ним виділені три основні моделі соціальних держав: ліберальна, консервативна (корпоративна) і соціал-демократична.

Формування ліберальної моделі, властивої таким країнам, як США, Канада, Австралія, Великобританія, відбувалося в умовах домінуючої приватної власності і під впливом ліберальної трудової етики. Основними умовами функціонування даної моделі є мінімальна присутність держави в ринкових відносинах (у внутрішньому валовому продукті (ВВП)

державному сектору економіки належить лише невелика частка) й обмежене застосування заходів державного впливу та регулювання (яке стосується, здебільшого, опрацювання загальної макроекономічної політики у цій сфері). Соціальна підтримка громадян здійснюється за рахунок розвинених систем страхування і при мінімальному втручанні держави, яка виступає тільки у якості регулятора певних гарантій. Розміри страхових виплат, як правило, є невеликими. Невеликими за розмірами є й так звані «трансфертні платежі», тобто бюджетні кошти, які отримують певні категорії громадян у вигляді допомоги та субсидій. Матеріальна допомога має адресне спрямування і надається лише на підставі перевірки нужденності. При цьому у сфері виробничих відносин створені максимальні умови для розвитку підприємницької активності. Власники підприємств нічим не обмежені в прийнятті самостійних рішень щодо розвитку і реструктуризації виробництва, включаючи звільнення працівників. У найбільш жорсткій формі така ситуація притаманна Сполученим Штатам Америки, де з 1948 р. діє закон про трудові угоди, або «закон Вагнера», відповідно до якого адміністрація підприємства у випадку скорочення або модернізації виробництва має право звільнити працівників без попередження (або з попередженням за два-три дні), без врахування виробничого стажу і кваліфікації.

Ліберальна модель цілком відповідає своєму основному призначенню в умовах економічної стабільності або підйому, але при спаді і змушеному скороченні виробництва, супроводжуваному неминучим урізуванням соціальних програм, у вразливому становищі опиняються багато соціальних груп, насамперед жінки, молодь, люди похилого віку.

Консервативна (корпоративна) модель характерна для країн із соціально орієнтованою ринковою економікою. У їхньому числі країни континентальної Європи, такі як Австрія, Німеччина, Італія, Франція. Позиції держави тут значно сильніше: бюджетні відрахування на соціальні заходи приблизно дорівнюють страховим внескам працівників і роботодавців, основні канали перерозподілу знаходяться або в руках держави, або під її контролем. Разом з тим держава прагне розширити соціальний захист на страхових засадах. Завдяки цьому величина соціальної допомоги перебуває в пропорційній залежності від трудових доходів і, відповідно, від розмірів страхових внесків до відповідних фондів.

Соціал-демократична модель (її ще називають солідарною) базується на провідній ролі держави в захисті населення. Причому пріоритетними завданнями державної соціальної політики вважаються вирівнювання розмірів доходів населення і загальна зайнятість. Дана модель знайшла практичне втілення в країнах північної Європи — Швеції, Норвегії, Фінляндії, Данії, а також у Нідерландах і Швейцарії. Основою фінансування соціальної сфери є розвинений державний сектор економіки, зміцненню якого не в останню чергу сприяє дуже високий рівень оподаткування. Частка державних витрат у ВВП складає у Швеції 66%, Данії — 61%, Фінляндії — 56%. Основна частина цих витрат спрямовується на задоволення потреб об'єктів соціального призначення. Досить значну частину серед них складають і трансфертні платежі, завдяки яким відбувається перерозподіл національного продукту на користь найменш забезпечених прошарків населення.

Іншими відмінними рисами даної моделі є розвинена система виробничої демократії, регулювання трудових відносин на загальнонаціональному рівні, а не на рівні окремих підприємств або галузей, використання дієвих заходів, що дозволяють мінімізувати рівень безробіття.

Кожна з охарактеризованих моделей соціального захисту громадян має свої переваги та недоліки і практично не зустрічається в чистому вигляді. В кожній конкретній країні зазвичай можна спостерігати сполучення елементів ліберальної, корпоративної і соціал-демократичної моделей за явної переваги рис однієї з них. Всі вони при цьому постійно розвиваються та вдосконалюються.

Висновки. В умовах економічної кризи, спаду виробництва, інфляції, зниження рівня життя значної частини населення в Україні сучасна система загальнодержавного обов'язкового соціального страхування на випадок безробіття, виходу на пенсію за віком, хвороби, нещасного випадку, професійного захворювання, а також інших соціальних ризиків

характеризується незадовільним рівнем, не відповідає вимогам сьогодення і вимагає удосконалення. При цьому, враховуючи досвід інших країн, Україна має будувати таку модель соціального захисту свого населення, яка б відповідала власним традиціям та здатності національної економіки забезпечити фінансування тих зобов'язань, які бере на себе держава.

Список використаних джерел

1. Роик В.Д. Социальное страхование в меняющемся мире: каким будет выбор России : [монография] / В.Д. Роик. – СПб : Питер, 2013. – 352 с.
  2. Гаманкова О.О. Ринок страхових послуг України: теорія, методологія, практика : [монографія] / О.О. Гаманкова. – К. : КНЕУ, 2009. – 283 с.
  3. Антропов В.В. Социальная рыночная экономика: путь Германии : [монография] / В.В. Антропов. – М. : ЗАО «Издательство «Экономика», 2003. – 224 с.
  4. Міжнародна організація праці : Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ilo.org.ua>
  5. Esping-Andersen G. The Three Worlds of Welfare Capitalism. Princeton, New Jersey, 1990. 33 p.
-